

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«Правотлумачна діяльності Європейського суду з прав людини та її значення
для України»**

Студента 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Порохняка Тараса Руслановича

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОТЛУМАЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄСПЛ	6
1.1. Правова природа та місце ЄСПЛ у системі міжнародного захисту прав людини	6
1.2. Нормативна основа діяльності Суду	9
1.3. Поняття та особливості правотлумачення у міжнародному праві	13
РОЗДІЛ 2. Методи та принципи тлумачення Конвенції у практиці ЄСПЛ	16
2.1. Автономне тлумачення понять Конвенції	16
2.2. Принцип ефективності (effet utile) та принцип пропорційності	20
2.3 Аналіз ключових рішень ЄСПЛ, що сформували правотлумачну практику	
РОЗДІЛ 3. Значення правотлумачної діяльності ЄСПЛ для України	24
3.1 Обов'язковість рішень ЄСПЛ для України як держави-учасниці Конвенції	
3.2 Імплементация практики ЄСПЛ та вплив рішень ЄСПЛ на діяльність судів України	
3.2 Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні	
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	35

ВСТУП

У сучасному світі проблема забезпечення прав і свобод людини набуває особливої актуальності у зв'язку з процесами глобалізації, розвитком міжнародного співробітництва та зростанням ролі міжнародних інституцій. Однією з ключових таких інституцій є Європейський суд з прав людини, діяльність якого спрямована на забезпечення ефективного захисту прав людини у межах Ради Європи та формування єдиних стандартів їх розуміння і застосування.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що зростає роль міжнародних судових інституцій у забезпеченні ефективного захисту прав і свобод людини, а саме діяльністю Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який виступає ключовим механізмом реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. У сучасних умовах трансформації правових систем та посилення інтеграційних процесів у Європі правотлумачна діяльність ЄСПЛ набуває особливого значення як інструмент забезпечення однакового розуміння і застосування норм Конвенції державами-учасниками.

Особливістю діяльності ЄСПЛ є те, що Суд не лише застосовує норми міжнародного права, але й формує їх зміст через власну практику тлумачення. Такий підхід забезпечує еволюційний розвиток Конвенції як «живого інструменту», що адаптується до сучасних суспільних умов. У цьому контексті правотлумачна діяльність ЄСПЛ стає самостійним джерелом права, що має обов'язковий характер для держав-учасниць, включаючи Україну.

Актуальність теми також обумовлена необхідністю імплементації практики ЄСПЛ у національну правову систему України. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права, що визначає стандарти захисту прав людини [1].

Крім того, значна кількість справ проти України у ЄСПЛ свідчить про наявність системних проблем у сфері правозастосування та необхідність глибшого розуміння принципів тлумачення Конвенції. Практика ЄСПЛ у таких справах, як *Kaverzin v.*

Ukraine та *Salov v. Ukraine*, демонструє важливість правильного тлумачення норм Конвенції для забезпечення ефективного судового захисту прав людини.

Через це, дослідження правотлумачної діяльності ЄСПЛ та її значення для України є надзвичайно актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки це сприяє вдосконаленню національного законодавства та судової практики для їх покращення відповідно до європейських стандартів прав людини.

Аналіз новітніх наукових досліджень і праць засвідчує вагомий інтерес дослідників до проблематики функціонування Європейського суду з прав людини, зокрема до його значення у формуванні стандартів захисту прав людини та впливу на розвиток національних правових систем. Значний внесок у дослідження цієї тематики зробили такі вчені, як М. Антонович, М. Буроменський, О. Буткевич, С. Шевчук, П. Рабінович та інші, які у своїх працях розкривають як теоретичні аспекти функціонування ЄСПЛ, так і практичні питання застосування його рішень у внутрішньому правопорядку держав.

У науковій літературі обґрунтовується, що практика ЄСПЛ виступає важливим джерелом міжнародного права прав людини, а правові позиції Суду мають прецедентний характер і сприяють формуванню єдиного підходу до тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Особливе значення надається концепції «живого інструменту», яка дозволяє Суду адаптувати зміст Конвенції до сучасних умов розвитку суспільства та нових викликів у сфері прав людини [3].

Водночас, попри значну кількість наукових досліджень, питання правотлумачної діяльності ЄСПЛ та її значення для України потребує подальшого комплексного аналізу.

Метою міждисциплінарної курсової роботи є комплексне дослідження правотлумачної діяльності Європейського суду з прав людини, визначення її особливостей та з'ясування значення для правової системи України.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення низки взаємопов'язаних завдань, зокрема дослідження правової природи та місця ЄСПЛ у системі міжнародного захисту прав людини, аналізу нормативної основи його

діяльності, розкриття сутності правотлумачення у міжнародному праві, а також вивчення основних методів і принципів тлумачення Конвенції у практиці Суду. Важливим є також здійснення аналізу ключових рішень ЄСПЛ, визначення їх значення для України, а також дослідження проблем імплементації та виконання рішень Суду з метою вироблення пропозицій щодо вдосконалення відповідних механізмів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері міжнародного захисту прав людини, зокрема у контексті функціонування міжнародних судових інституцій та їх взаємодії з національними правовими системами. Ці відносини охоплюють процеси забезпечення, гарантування та відновлення порушених прав і свобод людини на міжнародному рівні.

Предметом дослідження є правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини, а саме сукупність підходів, принципів і методів тлумачення положень Конвенції, які формуються у практиці Суду, а також їх вплив на правову систему України. Особлива увага приділяється аналізу того, як правові позиції ЄСПЛ інтегруються у національне законодавство та судову практику і яким чином вони впливають на розвиток правової системи держави.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у сфері міжнародного права, права прав людини, а також практика Європейського суду з прав людини.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОТЛУМАЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄСПЛ

1.1. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ ЄСПЛ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини є одним із ключових міжнародних судових органів, що забезпечує захист прав і свобод людини на регіональному рівні в межах Ради Європи. Його створення пов'язане з прийняттям Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка закріпила основні стандарти у сфері прав людини та передбачила механізм їхнього міжнародного контролю [4].

Правова природа ЄСПЛ полягає у поєднанні ознак міжнародного судового органу та інституції, що здійснює контроль за дотриманням державами-учасницями своїх міжнародно-правових зобов'язань. Суд функціонує як незалежний орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави, що ратифікували Конвенцію, та забезпечує дотримання встановлених нею стандартів. Водночас діяльність ЄСПЛ має суттєвий вплив на національні правові системи, оскільки його рішення є обов'язковими для виконання державами-учасницями.

Особливістю ЄСПЛ є те, що він виконує не лише функцію вирішення індивідуальних спорів, але й відіграє важливу роль у формуванні європейських стандартів прав людини. Через правотлумачну діяльність Суд конкретизує зміст положень Конвенції, забезпечуючи їх однакове розуміння та застосування у різних правових системах. У цьому контексті практика ЄСПЛ розглядається як важливе джерело міжнародного права прав людини, що сприяє уніфікації підходів до тлумачення її положень [2].

Місце ЄСПЛ у системі міжнародного захисту прав людини визначається його повноваженнями, які включають розгляд індивідуальних заяв осіб проти держав, а також міждержавних спорів. Такий механізм сприяє здійсненню ефективного контролю за дотриманням прав людини та формує додаткові гарантії їх захисту на міжнародному рівні. Важливою є також субсидіарна роль ЄСПЛ, яка полягає у тому, що основна відповідальність за забезпечення прав людини покладається на держави,

тоді як Суд здійснює контроль лише у разі неефективності національних засобів захисту.

Таким чином, Європейський суд з прав людини займає центральне місце у системі міжнародного захисту прав людини, поєднуючи функції судового органу, механізму контролю та інституції, що формує правові стандарти у цій сфері.

Важливим елементом характеристики Європейського суду з прав людини є його інституційна структура та порядок функціонування. Відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Суд складається із суддів, кількість яких відповідає числу держав-учасниць Конвенції. Судді обираються Парламентською асамблеєю Ради Європи строком на дев'ять років і здійснюють свої повноваження незалежно від держав, які їх висунули [4].

Організаційно ЄСПЛ функціонує у складі одноособових суддів, комітетів, палат і Великої палати. Така структура забезпечує ефективність розгляду справ, дозволяючи Суду диференціювати їх залежно від складності та значення. Зокрема, комітети розглядають типові справи, тоді як палати та Велика палата вирішують більш складні та принципові питання, що мають значення для формування практики Суду.

Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї. Важливою особливістю є те, що Суд розглядає як індивідуальні заяви фізичних осіб, так і міждержавні спори, що забезпечує універсальність механізму міжнародного захисту прав людини [4].

Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що діяльність ЄСПЛ виходить за межі класичного правозастосування і набуває ознак правотворчості. Зокрема, у науковій літературі зазначається, що відповідно до статті 32 Конвенції Суд часто визначає «загальні принципи», пов'язані з тлумаченням і застосуванням Конвенції, «які можуть застосовуватися незалежно від фактів та обставин конкретної справи» [5, с. 3]. Це свідчить про те, що ЄСПЛ не лише застосовує норми Конвенції, але й формує універсальні підходи до їх розуміння, забезпечуючи розвиток стандартів у сфері прав людини.

Крім того, важливою функцією Суду є забезпечення однакового тлумачення положень Конвенції у всіх державах-учасниках, що сприяє формуванню єдиного європейського правового простору у сфері прав людини.

Отож, структура, юрисдикція та функції Європейського суду з прав людини забезпечують його ефективне функціонування як центрального елементу системи міжнародного захисту прав людини та визначають його особливе місце серед інших міжнародних судових інституцій.

1.2. НОРМАТИВНА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Нормативну основу діяльності Європейський суд з прав людини становить складна та багаторівнева система міжнародно-правових актів, ключове місце серед яких займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Саме цей міжнародний договір не лише закріплює перелік фундаментальних прав і свобод людини, а й формує цілісний механізм їх міжнародного захисту, що включає інституційне забезпечення у вигляді Європейського суду з прав людини як органу контролю за виконанням державами-учасниками своїх зобов'язань. Конвенція має характер «живого інструменту», що означає її динамічне тлумачення, для того, щоб її можна було застосовувати під час сучасних умов розвитку суспільства, що значно підвищує ефективність захисту прав людини на європейському рівні.

Відповідно до статті 19 Конвенції, Суд створюється з метою забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих Високими Договірними Сторонами, що свідчить про його контрольну функцію у сфері прав людини. У цьому контексті ЄСПЛ виступає не лише судовим органом, а й інституцією міжнародного нагляду за виконанням положень Конвенції [4].

Важливо підкреслити, що нормативна основа діяльності ЄСПЛ не обмежується лише текстом Конвенції. Значну роль відіграє прецедентна практика Суду, яка фактично виконує функцію джерела права. У сучасній науковій літературі обґрунтовується, що рішення ЄСПЛ мають не лише казуїстичний, але й нормативний характер. Зокрема, V. Stoyanova зазначає, що метою діяльності Суду є «формулювання певних загальних принципів», пов'язаних із його «конституційною роллю» у виробленні «загальних стандартів поведінки держав» [6]. Таким чином,

практика Суду не лише конкретизує положення Конвенції, а й розвиває їх, формуючи доктрину, яка має обов'язкове значення для держав-учасниць у межах виконання їхніх міжнародних зобов'язань.

Окрему увагу слід приділити процесуальним аспектам діяльності Суду, які також становлять важливу частину його нормативної основи. Конвенція передбачає два основні види провадження: індивідуальні заяви та міждержавні справи. Згідно зі статтею 34, будь-яка фізична особа, неурядова організація або група осіб має право звернутися до Суду у разі порушення прав, гарантованих Конвенцією. Це положення є ключовим досягненням європейської системи захисту прав людини, оскільки надає індивіду прямий доступ до міжнародного правосуддя. Водночас стаття 33 передбачає можливість подання міждержавних скарг, що розширює сферу діяльності Суду та підсилює механізм міжнародного контролю, дозволяючи державам реагувати на системні порушення прав людини в інших державах [4].

Крім того, важливою складовою нормативної основи діяльності ЄСПЛ є додаткові протоколи до Конвенції, які виконують як матеріально-правову, так і інституційну функцію. Вони не лише розширюють каталог прав і свобод (наприклад, право на мирне володіння майном, право на освіту, право на вільні вибори), але й реформують механізм функціонування Суду. Зокрема, Протокол № 11 здійснив фундаментальну інституційну реформу, ліквідувавши Європейську комісію з прав людини та перетворивши Суд на постійно діючий орган із обов'язковою юрисдикцією. У свою чергу, Протокол № 14 був спрямований на підвищення ефективності діяльності Суду, зокрема через запровадження нових критеріїв прийнятності заяв та оптимізацію процедур розгляду справ у зв'язку зі значним збільшенням навантаження на Суд.

Окрім зазначеного, нормативну основу діяльності ЄСПЛ доповнюють такі акти, як Регламент Суду, який деталізує процедури розгляду справ, а також практика тлумачення Конвенції, що ґрунтується на принципах верховенства права, субсидіарності та ефективності захисту прав людини. Особливе значення має також принцип «margin of appreciation» (межа розсуду держав), який дозволяє враховувати національні особливості правових систем при оцінці дотримання Конвенції.

Саме через такий підхід, нормативна основа діяльності Європейського суду з прав людини має комплексний, динамічний і багаторівневий характер. Вона охоплює не лише Конвенцію як базовий міжнародний договір і додаткові протоколи до неї, але й прецедентну практику Суду, процедурні норми та загальні принципи права, що забезпечують ефективне функціонування механізму міжнародного захисту прав людини та його постійний розвиток.

1.3 ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОТЛУМАЧЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Правотлумачення є невід'ємним елементом діяльності будь-якого судового органу, оскільки забезпечує правильне розуміння та застосування правових норм. У міжнародному праві ця діяльність набуває особливого значення, адже положення міжнародних договорів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, формулюються узагальнено і потребують конкретизації у процесі їх застосування.

У цьому значенні правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини відіграє значну роль, оскільки саме Суд здійснює офіційне тлумачення Конвенції відповідно до статті 32. Така діяльність не обмежується буквальним розумінням норм, а передбачає їх адаптацію до сучасних умов розвитку суспільства.

Сучасні дослідження підкреслюють, що правотлумачення ЄСПЛ має активний характер і пов'язане з розвитком змісту прав людини. Зокрема, зазначається, що тлумачна практика Суду дедалі більше пов'язана з більш динамічним та еволюційним розумінням зобов'язань у сфері прав людини [7]. Це свідчить про те, що Суд не лише застосовує Конвенцію, але й розширює її зміст через власну практику.

Особливістю правотлумачної діяльності ЄСПЛ є її прецедентний характер. Рішення Суду формують правові позиції, які застосовуються у подальшій практиці, що забезпечує єдність підходів до тлумачення прав людини у державах-учасниках. Крім того, така діяльність характеризується використанням різних методів тлумачення, зокрема телеологічного та еволюційного, що дозволяє Суду ефективно реагувати на нові виклики у сфері прав людини.

Ще однією суттєвою рисою правотлумачної діяльності Європейського суду з прав людини є обмежений характер джерел права, які застосовуються Судом. На відміну від міжнародних кримінальних судів, що широко послуговуються нормами міжнародного звичаєвого права, ЄСПЛ притримується більш вузького підходу до формування нормативної основи своєї діяльності.

Зокрема, як зазначається в науковій літературі, установчі документи судів з прав людини не містять прямих положень щодо застосування міжнародного звичаєвого права. Статути чи установчі договори цих судових інституцій не містять прямих посилань на те, що в них може застосовуватися міжнародне звичаєве право. Найбільш відомим прикладом цього є Європейський суд з прав людини. Відповідно до статті 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, юрисдикція суду «поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї» [8, с. 46].

Таким чином, правотлумачна діяльність ЄСПЛ зосереджується передусім на положеннях Конвенції та її протоколів, що зумовлює специфіку його підходів до тлумачення. Водночас це не означає повної ізоляваності Суду від інших джерел міжнародного права, оскільки у своїй практиці він може враховувати загальні принципи та тенденції розвитку міжнародного права, проте виключно в межах інтерпретації положень Конвенції.

Зазначена особливість визначає автономний характер правотлумачної діяльності ЄСПЛ та підкреслює його роль як спеціалізованого судового органу, основною функцією якого є забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини шляхом тлумачення положень Конвенції.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

2.1 АВТОНОМНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ КОНВЕНЦІЇ

Автономне тлумачення понять Конвенції становить один із ключових принципів правотлумачної діяльності Європейського суду з прав людини, який забезпечує ефективність і універсальність застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суть цього підходу полягає в тому, що закріплені в Конвенції поняття та категорії інтерпретуються Судом незалежно від їхнього змісту в національних правових системах держав-учасниць.

Необхідність застосування автономного тлумачення зумовлена особливостями самої Конвенції. Її положення сформульовані узагальнено, містять значну кількість оціночних понять і не завжди передбачають чіткі критерії їх застосування. У зв'язку з цим у науковій літературі справедливо зазначається, що «текст ЄКПЛ є доволі лаконічним і містить небагато висловів, що прямо вказують на принципи і доктрини, на яких ґрунтуються тлумачення та застосування гарантованих нею прав і свобод» . Саме тому провідна роль у розкритті змісту конвенційних норм належить ЄСПЛ. [9]

Таке тлумачення забезпечує однакове розуміння прав і свобод у всіх державах-учасниках Конвенції. Якби Суд керувався виключно національними визначеннями, це призвело б до ситуації, коли одна й та сама норма Конвенції застосовувалася б по-різному залежно від правової системи конкретної держави, що суперечило б принципу правової визначеності та підривало єдність європейського правового простору.

Важливо підкреслити, що автономне тлумачення тісно пов'язане з функцією ЄСПЛ як органу, що забезпечує ефективний захист прав людини. Воно дозволяє Суду уникати формального підходу до оцінки правовідносин та зосереджуватися на їх реальному змісті, що, у свою чергу, сприяє формуванню так званого «конвенційного права», яке має наднаціональний характер.

Одним із найбільш показових прикладів застосування автономного тлумачення є справа *Engel and Others v. the Netherlands* (1976)[10], у якій ЄСПЛ розглядав питання про те, чи можуть дисциплінарні провадження щодо військовослужбовців вважатися

«кримінальним обвинуваченням» у розумінні статті 6 Конвенції. У національному праві відповідні правопорушення не мали кримінального характеру, однак Суд відмовився обмежуватися формальним підходом і звернув увагу на сутність правовідносин. У цьому контексті ЄСПЛ сформулював комплекс критеріїв, відповідно до яких необхідно враховувати класифікацію правопорушення у національному праві, характер самого правопорушення, а також характер і суворість санкції.

Застосування цих критеріїв дозволило Суду встановити, що деякі дисциплінарні стягнення фактично мають кримінальний характер, навіть якщо вони так не кваліфікуються у національному праві. Тому ЄСПЛ дійшов висновку про необхідність застосування гарантій статті 6 Конвенції у відповідних випадках. Це рішення стало знаковим, оскільки воно не лише розширило сферу застосування права на справедливий суд, але й закріпило підхід, за яким зміст прав і свобод визначається Судом автономно, незалежно від внутрішньодержавних класифікацій.

Ще одним важливим прикладом застосування автономного тлумачення є справа *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* (1982)[11], у якій Суд досліджував питання втручання у право власності. У цій справі заявники тривалий час перебували під дією обмежень щодо використання їхнього майна, зокрема через накладення заборон на забудову та можливість примусового відчуження. Попри те, що формально їх не було позбавлено права власності, фактична можливість користування майном була істотно обмежена.

ЄСПЛ, застосовуючи автономне тлумачення, дійшов висновку, що поняття «майно» у розумінні Конвенції має ширший зміст і охоплює не лише формальне право власності, але й реальні економічні інтереси особи. Суд визнав, що тривале існування таких обмежень становить втручання у право мирного володіння майном. Це рішення є значущим, оскільки воно демонструє, що ЄСПЛ оцінює не лише юридичну форму, а й фактичний вплив державних заходів на права особи, що значно посилює рівень їх захисту..

У справі *König v. Germany* (1978)[12] ЄСПЛ застосував автономне тлумачення поняття «цивільні права та обов'язки», що має ключове значення для визначення

сфери застосування статті 6 Конвенції. Справа стосувалася лікаря, щодо якого було відкрито дисциплінарне провадження, яке формально належало до адміністративної сфери. На національному рівні такі спори не вважалися такими, що підпадають під дію гарантій справедливого судового розгляду у розумінні Конвенції.

Однак Суд дійшов висновку, що незалежно від формальної класифікації, спір безпосередньо стосується професійної діяльності особи та її права на здійснення лікарської практики, що має приватно-правовий характер. Відтак ЄСПЛ визнав, що у даному випадку йдеться про «цивільні права та обов'язки», а тому мають застосовуватися гарантії статті 6 Конвенції. Це рішення стало важливим кроком у розширенні доступу до правосуддя та закріпило підхід, за яким Суд оцінює зміст правовідносин, а не їх формальну кваліфікацію. Водночас автономне тлумачення не означає повного ігнорування національного права. ЄСПЛ враховує його як один із елементів аналізу, однак не надає йому вирішального значення, залишаючи за собою остаточну компетенцію щодо визначення змісту конвенційних понять.

Крім того, автономне тлумачення тісно пов'язане з іншими принципами правотлумачної діяльності ЄСПЛ, зокрема принципом ефективності та доктриною «живого інструменту». У сукупності ці підходи дозволяють Суду забезпечувати реальний, а не формальний захист прав людини та адаптувати зміст Конвенції до сучасних умов.

Отже, автономне тлумачення понять Конвенції є ключовим інструментом діяльності ЄСПЛ, який забезпечує єдність правозастосування, незалежність від національних правових систем, розширення змісту прав і свобод людини та ефективність міжнародного механізму їх захисту.

2.2 ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ (EFFET UTILE) ТА ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ

Принцип ефективності (effet utile) є одним із фундаментальних принципів права Європейського Союзу та практики Європейського суду з прав людини, який передбачає необхідність такого тлумачення і застосування правових норм, що забезпечує їхню реальну дію та досягнення поставленої мети. Його сутність полягає в тому, що права і свободи, гарантовані міжнародними договорами та національним

законодавством, повинні бути не декларативними, а ефективно реалізованими на практиці. Вказаний принцип виступає своєрідним критерієм якості правового регулювання, оскільки дозволяє оцінити, наскільки правові норми здатні забезпечити реальний захист прав людини.

У практиці ЄСПЛ принцип ефективності тісно пов'язаний із вимогою забезпечення «практичних та ефективних», а не «теоретичних чи ілюзорних» прав. Це означає, що держава зобов'язана не лише формально закріпити права людини, але й створити умови для їх реального здійснення, включаючи ефективні засоби юридичного захисту. Як зазначається у науковій літературі, принцип ефективності в конвенційному механізмі передбачає, що держави не можуть ухилятися від виконання своїх зобов'язань, посиляючись на недоліки внутрішнього законодавства чи процедурні перешкоди, а повинні забезпечити дієві механізми захисту прав і свобод людини [13].

Важливо підкреслити, що принцип ефективності проявляється не лише у сфері правозастосування, але й у процесі тлумачення норм Конвенції. ЄСПЛ розглядає кожну справу не формально, а з точки зору її реального впливу на права особи, оцінюючи фактичні обставини та наслідки втручання. Такий підхід дозволяє уникнути ситуацій, коли право існує лише формально, але не забезпечується на практиці. У цьому контексті принцип ефективності виступає інструментом забезпечення верховенства права та гарантією реального захисту прав людини.

Водночас важливе значення має принцип пропорційності, який виступає ключовим механізмом забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини. У сучасній правовій доктрині він розглядається як універсальний критерій оцінки допустимості втручання держави у сферу прав і свобод людини. Як зазначається у наукових дослідженнях, принцип пропорційності спрямований на встановлення розумного співвідношення між метою державного втручання та засобами її досягнення, забезпечуючи при цьому справедливий баланс між інтересами суспільства і правами особи [14].

Зміст принципу пропорційності розкривається через систему критеріїв, що застосовуються як у національному праві, так і в практиці ЄСПЛ. Йдеться, зокрема,

про вимогу законності втручання, наявність легітимної мети, необхідність такого втручання у демократичному суспільстві та його співмірність. При цьому кожен із зазначених критеріїв має самостійне значення і підлягає окремій оцінці у кожній конкретній справі. Відповідно, будь-яке обмеження прав людини має бути передбачене законом, переслідувати законну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

У практиці ЄСПЛ принцип пропорційності нерозривно пов'язаний із концепцією «справедливого балансу», яка передбачає необхідність узгодження інтересів особи та суспільства. Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що втручання у права людини є допустимим лише за умови дотримання такого балансу. При цьому оцінюється, чи не покладає держава на особу «надмірний тягар» та чи не перевищують застосовані заходи меж, необхідні для досягнення поставленої мети [14].

Особливого значення принцип пропорційності набуває у контексті криміналізації певних діянь, зокрема публічного використання символіки «Z». У сучасних умовах, пов'язаних із збройною агресією та загрозами національній безпеці, держава змушена вдаватися до обмеження окремих прав і свобод людини. Однак такі обмеження повинні відповідати вимогам пропорційності, що передбачає ретельну оцінку їх доцільності та необхідності.

У науковій статті, присвяченій аналізу криміналізації використання символіки «Z», підкреслюється, що обмеження свободи вираження поглядів повинні відповідати критеріям необхідності, адекватності та легітимності. Зокрема, наголошується, що втручання у право на свободу вираження поглядів може бути виправданим лише за умови, що воно спрямоване на захист національної безпеки, громадського порядку або прав інших осіб, а також не є надмірним у порівнянні з поставленою метою [15].

При цьому особливу увагу слід приділити співмірності санкцій, які застосовуються за відповідні правопорушення. Надмірно суворі санкції можуть порушувати баланс між публічними інтересами та правами особи, що, у свою чергу, може призвести до порушення положень Конвенції. Тому принцип пропорційності

виступає не лише інструментом оцінки правомірності обмежень, але й засобом запобігання надмірному втручанню держави у сферу прав людини.

Взаємозв'язок принципу ефективності та принципу пропорційності є очевидним. Перший забезпечує реальну дію правових норм та ефективність механізмів захисту прав людини, тоді як другий визначає межі допустимого втручання держави у ці права. У сукупності вони формують основу сучасної правозастосовної практики ЄСПЛ та сприяють забезпеченню верховенства права.

В такий спосіб, комплексне застосування принципу ефективності (*effet utile*) та принципу пропорційності дозволяє забезпечити не лише формальне, але й реальне дотримання прав і свобод людини. Вони виступають взаємодоповнюючими елементами правового механізму, спрямованого на досягнення справедливого балансу між інтересами особи та суспільства, що є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави.

Застосування принципу ефективності під час практики ЄСПЛ найкраще проявляється у справах, де Суд підкреслює необхідність реального, а не формального забезпечення прав людини. Зокрема, у справі *Airey v. Ireland* (1979) [16] ЄСПЛ наголосив, що Конвенція спрямована на гарантування не теоретичних чи ілюзорних, а практичних і ефективних прав. Суд дійшов висновку, що відсутність доступу до безоплатної правової допомоги у певних категоріях справ може фактично позбавити особу можливості реалізувати право на доступ до суду, що є порушенням статті 6 Конвенції.

У цій справі Суд підкреслив, що держави зобов'язані забезпечити такі умови, за яких особа зможе ефективно реалізувати свої права. Це і підтверджує, що принцип ефективності виступає не лише як орієнтир тлумачення, але і як критерій оцінки діяльності держави у сфері забезпечення прав людини.

Аналогічний підхід було застосовано у справі *Artico v. Italy* (1980) [17], де ЄСПЛ зазначив, що право на правову допомогу має бути «практичним та ефективним», а не лише формально гарантованим. Суд встановив, що призначення адвоката саме по собі не є достатнім, якщо така допомога фактично не надається. Це рішення ще раз підтверджує, що принцип ефективності передбачає оцінку реального

стану забезпечення прав, а не лише формального виконання державою своїх зобов'язань.

Особливу увагу принципу пропорційності приділено у справах проти України. Так, у справі *Sadocha v. Ukraine* (2020)[18] ЄСПЛ підкреслив, що втручання у права особи має відповідати серйозності правопорушення, а застосовані санкції повинні бути співмірними. Невідповідність цих критеріїв може свідчити про порушення Конвенції.

Більш детальний аналіз справи дозволяє глибше зрозуміти підхід ЄСПЛ до застосування принципу пропорційності у контексті кримінально-правових санкцій. У цій справі Суд досліджував питання відповідності втручання у права особи тяжкості вчиненого правопорушення, звертаючи особливу увагу на характер та суворість застосованих заходів. ЄСПЛ наголосив, що навіть у випадках, коли держава переслідує легітимну мету, вона зобов'язана забезпечити, щоб обрані засоби не виходили за межі необхідного.

Суд підкреслив, що оцінка пропорційності передбачає не лише формальну перевірку законності втручання, але й аналіз його фактичного впливу на особу. У цьому контексті важливим є встановлення того, чи існує розумне співвідношення між метою, яку переслідує держава, та наслідками для прав і свобод заявника. Відсутність такого співвідношення свідчить про порушення принципу «справедливого балансу», який є ключовим елементом практики ЄСПЛ.

Крім того, у справі було акцентовано увагу на тому, що застосування санкцій не повинно носити каральний або надмірний характер. Суд зазначив, що покарання має бути не лише законним, але й обґрунтованим та співмірним, враховуючи конкретні обставини справи. Надмірна суворість санкцій може призвести до непропорційного втручання у права людини, що є несумісним із положеннями Конвенції.

Особливе значення у справі *Sadocha v. Ukraine* має також підхід ЄСПЛ до оцінки ролі національних судів. Суд звернув увагу на те, що саме національні органи повинні здійснювати первинну оцінку пропорційності втручання, однак така оцінка підлягає контролю з боку ЄСПЛ. Якщо національні суди не забезпечують належного

балансу між інтересами держави та правами особи, ЄСПЛ має підстави для встановлення порушення Конвенції.

Таким чином, справа *Sadocha v. Ukraine* демонструє, що принцип пропорційності у практиці ЄСПЛ виступає не лише теоретичною категорією, але й практичним інструментом контролю за діяльністю держави. Вона підтверджує, що будь-яке втручання у права людини повинно бути ретельно обґрунтоване, необхідне та співмірне, а недотримання цих вимог призводить до встановлення порушення Конвенції.

2.3 АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ РІШЕНЬ ЄСПЛ, ЩО СФОРМУВАЛИ ПРАВОТЛУМАЧНУ ПРАКТИКУ

Правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини формується насамперед через його судову практику, яка фактично виконує роль джерела розвитку Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме у процесі розгляду конкретних справ ЄСПЛ виробляє підходи до тлумачення норм Конвенції, формуючи загальні принципи, які застосовуються у подальшій практиці. Така діяльність забезпечує єдність правозастосування та сприяє розвитку міжнародного права прав людини.

Одним із ключових рішень, що заклали основу сучасної правотлумачної практики ЄСПЛ, є справа *Tyler v. the United Kingdom* (1978)[19], у якій Суд сформулював доктрину «живого інструменту». У цій справі йшлося про застосування тілесного покарання до неповнолітнього, що було дозволено національним законодавством. ЄСПЛ дійшов висновку, що Конвенція повинна тлумачитися у світлі сучасних умов, а не відповідно до стандартів часу її прийняття.

Суд зазначив, що Конвенція є «живим інструментом», і тому її положення повинні адаптуватися до змін у суспільстві. Такий підхід означає відхід від суто буквального або історичного тлумачення норм Конвенції та перехід до їх динамічного, еволюційного розуміння. ЄСПЛ виходить з того, що соціальні відносини, рівень розвитку демократії, а також уявлення про права людини постійно змінюються, а отже, і зміст прав, закріплених у Конвенції, не може залишатися статичним.

Доктрина «живого інструменту» передбачає, що Суд при тлумаченні Конвенції враховує сучасні соціальні, правові та моральні стандарти, які склалися у державах-учасниках. Це дозволяє ЄСПЛ забезпечити актуальність Конвенції та її здатність ефективно реагувати на нові виклики, зокрема у сфері цифрових прав, приватності, біоетики та свободи вираження поглядів. Водночас такий підхід сприяє формуванню єдиних європейських стандартів прав людини, що мають наднаціональний характер.

Крім того, застосування доктрини «живого інструменту» тісно пов'язане з принципом ефективності, оскільки дозволяє уникнути ситуацій, коли права, закріплені у Конвенції, втрачають свою практичну цінність через застарілі підходи до їх тлумачення. Саме завдяки цьому підходу ЄСПЛ може розширювати зміст прав без внесення формальних змін до тексту Конвенції, що є особливо важливим з огляду на складність процедури внесення змін до міжнародних договорів.

Водночас такий підхід викликає певні дискусії у науковій літературі, оскільки розширювальне тлумачення норм може розглядатися як вихід Суду за межі своїх повноважень. Однак ЄСПЛ обґрунтовує необхідність такого підходу тим, що його головним завданням є забезпечення реального та ефективного захисту прав людини, а не формальне дотримання тексту Конвенції. У цьому контексті Суд виступає не лише як орган тлумачення, але і як інституція, що забезпечує розвиток міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Значне значення для розвитку правотлумачної практики має також справа *Loizidou v. Turkey* (1996)[20], у якій ЄСПЛ розглядав питання юрисдикції держави та відповідальності за порушення прав людини за межами її території.

Суд встановив, що держава може нести відповідальність за порушення прав людини навіть поза межами своєї території, якщо вона здійснює ефективний контроль над певною територією. Такий підхід свідчить про відхід ЄСПЛ від вузького територіального розуміння юрисдикції та перехід до функціонального критерію, відповідно до якого вирішальним є не формальний суверенітет, а фактичний вплив держави на конкретну територію та осіб, що на ній перебувають.

У справі *Loizidou v. Turkey* Суд дійшов висновку, що Туреччина, здійснюючи ефективний контроль над північною частиною Кіпру, несе відповідальність за

дотримання прав людини на цій території відповідно до положень Конвенції. Це означає, що держави не можуть уникати міжнародно-правової відповідальності, посилаючись на відсутність формального суверенітету, якщо вони фактично здійснюють владні повноваження.

Зазначений підхід має принципове значення для розвитку правотлумачної практики ЄСПЛ, оскільки він суттєво розширює сферу застосування Конвенції. Завдяки цьому Суд забезпечує ефективний захист прав людини в умовах збройних конфліктів, окупації територій та інших ситуацій, пов'язаних із здійсненням контролю за межами національних кордонів. Такий підхід відповідає принципу ефективності, оскільки унеможливлює виникнення «правового вакууму», в якому права людини залишалися б без належного захисту.

Крім того, це рішення стало важливим кроком у розвитку міжнародного права прав людини, оскільки воно закріпило екстериторіальний характер зобов'язань держав у певних умовах. У подальшій практиці ЄСПЛ цей підхід був розвинений і застосований у низці інших справ, що підтверджує його значення як одного з ключових елементів сучасної правотлумачної діяльності Суду.

Іншим важливим етапом розвитку правотлумачної практики є також справа *Demir and Baykara v. Turkey* (2008)[21], у якій Суд застосував еволюційний підхід до тлумачення права на свободу об'єднання.

ЄСПЛ визнав, що при тлумаченні Конвенції необхідно враховувати розвиток міжнародного права та сучасні стандарти. Такий підхід свідчить про відкритий характер Конвенції як міжнародного правового інструменту, що не існує ізольовано, а функціонує у тісному взаємозв'язку з іншими джерелами міжнародного права, зокрема міжнародними договорами, практикою міжнародних організацій та загальновизнаними принципами права.

У справі *Demir and Baykara v. Turkey* Суд прямо зазначив, що при тлумаченні положень Конвенції він може враховувати норми та стандарти, сформовані поза її межами, включаючи акти Міжнародної організації праці, практику інших міжнародних інституцій та розвиток правових підходів у державах-учасниках. Це

дозволяє забезпечити узгодженість Конвенції з сучасним станом міжнародного права та уникнути її ізоляції від глобальних правових процесів.

Зазначений підхід є проявом еволюційного тлумачення та безпосередньо пов'язаний із доктриною «живого інструменту», оскільки дозволяє Суду адаптувати зміст прав і свобод до сучасних умов. Водночас він сприяє підвищенню рівня захисту прав людини, оскільки врахування міжнародних стандартів дає змогу застосовувати більш прогресивні та ефективні підходи до їх забезпечення.

Крім того, таке тлумачення відображає прагнення ЄСПЛ до гармонізації правових систем та формування єдиного європейського правового простору. Використання міжнародних стандартів у процесі тлумачення Конвенції сприяє уніфікації підходів до захисту прав людини та зміцненню взаємозв'язку між різними правовими системами.

Аналіз ключових рішень ЄСПЛ свідчить, що правотлумачна діяльність Суду має системний та еволюційний характер. Через свою практику ЄСПЛ не лише застосовує Конвенцію, але й фактично розвиває її зміст, формуючи нові стандарти захисту прав людини. Це забезпечує ефективність міжнародного механізму захисту прав людини та підвищує рівень гарантій для кожної особи.

РОЗДІЛ 3. ЗНАЧЕННЯ ПРАВОТЛУМАЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄСПЛ ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1 ОBOB'ЯЗKOBICТЬ PІШЕНЬ ЄСПЛ ДЛЯ УКРАЇНИ ЯK ДEPЖABИ-УЧACНИЦІ KОНBЕНЦІЇ

Практика Європейський суд з прав людини відіграє визначальну роль у функціонуванні національної правової системи України, оскільки слугує не лише джерелом міжнародних стандартів у сфері прав людини, а й орієнтиром для правозастосовної діяльності органів державної влади. Із моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати виконання рішень ЄСПЛ, що зумовлює їх особливий статус у внутрішньому правопорядку.

Важливою особливістю є те, що значення рішень ЄСПЛ не обмежується лише виконанням конкретних рішень у справах проти України. Тлумачення, сформульовані Судом, набувають загального характеру та повинні враховуватися національними судами під час розгляду аналогічних справ. У цьому контексті підкреслюється, що Конвенція покладає на держави обов'язок забезпечувати її дієвість через однакове застосування практики Суду. [22]

У національній правовій системі України практика ЄСПЛ закріплена на нормативному рівні. Зокрема, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо встановлює обов'язок судів застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права. Це свідчить про поступове формування змішаної моделі взаємодії міжнародного і національного права, у межах якої практика ЄСПЛ інтегрується у внутрішню правову систему.

Разом з тим, питання юридичної природи рішень ЄСПЛ у національному праві залишається дискусійним. З одного боку, рішення Суду є обов'язковими лише для держави-відповідача у конкретній справі. З іншого боку, правові позиції, сформульовані у цих рішеннях, мають ширше значення та фактично впливають на правозастосовну практику інших держав. Це зумовлює їх сприйняття як джерела права, що має прецедентний характер.

Особливе значення практика ЄСПЛ має для діяльності судів України. Національні суди активно використовують рішення Суду при тлумаченні норм права, що сприяє підвищенню якості правосуддя та наближенню його до європейських стандартів. При цьому суди посиляються не лише на рішення у справах проти України, але й на практику щодо інших держав, що свідчить про універсальний характер правових позицій ЄСПЛ.

Водночас у діяльності Конституційного Суду України спостерігається більш стриманий підхід до використання практики ЄСПЛ. У деяких випадках він уникає прямого застосування правових позицій Суду, обґрунтовуючи це подібністю положень Конституції України та Конвенції. Такий підхід має ситуативний характер і може створювати ризики у випадках, коли виникає необхідність вирішення питань, пов'язаних із співвідношенням національного та міжнародного права. [22]

Не менш важливим є вплив практики ЄСПЛ на законодавчу діяльність в Україні. Законодавець враховує правові позиції Суду при розробці та вдосконаленні нормативно-правових актів, що сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Це особливо актуально у контексті євроінтеграційних процесів, які передбачають приведення правової системи України у відповідність до вимог Європейського Союзу.

Разом із тим, у національній правовій системі України зберігаються певні проблеми, пов'язані із застосуванням практики ЄСПЛ. Зокрема, відсутність чітко визначеного механізму імплементації правових позицій Суду, а також різні підходи до їх застосування можуть призводити до неоднакової судової практики. Це підтверджує необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Практика Європейський суд з прав людини також виконує важливу контрольну функцію щодо діяльності держави, оскільки дає змогу виявляти системні проблеми у сфері прав людини та сприяє їх усуненню. Виконання рішень Суду перебуває під наглядом Комітет міністрів Ради Європи, що забезпечує додатковий рівень міжнародного контролю за дотриманням прав людини.

Отже, практика Європейського суду з прав людини має комплексне значення для правової системи України. Вона впливає на правозастосування, законодавчу діяльність та розвиток правової доктрини, сприяючи формуванню сучасної моделі захисту прав людини, що відповідає європейським стандартам.

3.2 ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ТА ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄСПЛ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ УКРАЇНИ

Імплементация практики Європейського суду з прав людини в Україні є важливим елементом розвитку національної правової системи та її інтеграції до європейського правового простору. Вона охоплює не лише виконання рішень ЄСПЛ у конкретних справах, але й використання сформованих Судом правових позицій у діяльності національних судів. Такий підхід забезпечує узгодженість правозастосування та сприяє підвищенню рівня захисту прав і свобод людини.

Нормативною основою імплементации є положення національного законодавства, які передбачають обов'язок застосування Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права. У науковій літературі підкреслюється, що практика Суду має значення не лише для виконання конкретних рішень, а й для формування єдиних стандартів правозастосування. Зокрема, зазначається, що «рішення Європейського суду з прав людини мають враховуватися судами при розгляді справ як джерело права та орієнтир для правозастосування» [23].

Імплементация практики ЄСПЛ здійснюється через діяльність судів загальної юрисдикції, які дедалі частіше звертаються до рішень Суду при вирішенні справ. Це дозволяє забезпечити відповідність національного правосуддя європейським стандартам та сприяє формуванню нової правової культури. Водночас така практика потребує належного рівня підготовки суддів та системного підходу до використання рішень ЄСПЛ.

Окрему роль у цьому процесі відіграє Конституційний Суд України, який забезпечує узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. У наукових дослідженнях звертається увага на те, що практика ЄСПЛ дедалі активніше використовується у рішеннях Конституційного Суду, що свідчить про посилення її впливу на конституційне правосуддя. Як зазначає дослідник, «правові позиції ЄСПЛ

враховуються Конституційним Судом України при формуванні власних висновків, що сприяє гармонізації національного та європейського правового простору» [24].

Вплив рішень ЄСПЛ на діяльність судів України проявляється у кількох вимірах. По-перше, відбувається пряме використання рішень Суду як аргументів у судових рішеннях. По-друге, застосовуються загальні принципи, сформульовані ЄСПЛ, зокрема принцип пропорційності, ефективності та справедливого балансу. По-третє, формується новий підхід до тлумачення прав і свобод людини, який базується на європейських стандартах.

Разом із тим, процес імплементації практики ЄСПЛ супроводжується певними труднощами. Зокрема, існують різні підходи до визначення обов'язковості правових позицій Суду, а також проблеми, пов'язані з їх правильним застосуванням у національній практиці. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів імплементації та підвищення рівня правової культури.

Практика ЄСПЛ також виконує функцію контролю за дотриманням прав людини, дозволяючи виявляти системні проблеми у діяльності держави. Виконання рішень Суду сприяє не лише усуненню конкретних порушень, але й запобіганню їх повторенню у майбутньому, що має важливе значення для розвитку правової системи України.

Імплементація практики ЄСПЛ є динамічним процесом, який поступово трансформує національну правову систему. Вона сприяє підвищенню якості правосуддя, забезпеченню єдності судової практики та зміцненню гарантій прав людини. Вплив рішень ЄСПЛ має комплексний характер і охоплює як правозастосування, так і розвиток правової доктрини.

3.3 ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В УКРАЇНІ

Однією з ключових проблем функціонування механізму захисту прав людини в Україні є неналежне виконання рішень Європейського суду з прав людини. Незважаючи на формальне закріплення обов'язку їх виконання у національному законодавстві, на практиці цей процес супроводжується значними труднощами, що негативно впливає на ефективність захисту прав людини та міжнародний авторитет держави.

Виконання рішень ЄСПЛ виступає основною формою реалізації державою своїх міжнародно-правових зобов'язань. У наукових дослідженнях підкреслюється, що саме через виконання рішень Суду забезпечується практична дія положень Конвенції. Зокрема, зазначається, що «виконання рішень ЄСПЛ є одним з основних способів практичної реалізації державою зобов'язань щодо забезпечення прав людини».

Серед основних проблем виконання рішень ЄСПЛ в Україні виділяють організаційні, економічні та політичні чинники. Організаційні проблеми пов'язані з надмірною тривалістю та складністю процедури виконання, у якій беруть участь декілька державних органів. Така багаторівнева структура нерідко призводить до затягування процесу та порушення встановлених строків.

Економічні труднощі проявляються у недостатності бюджетних коштів для виплати компенсацій, визначених у рішеннях ЄСПЛ. Це особливо актуально у контексті значної кількості справ проти України, пов'язаних із невиконанням рішень національних судів. Відсутність стабільного фінансування створює системну проблему, яка ускладнює виконання міжнародних зобов'язань держави.

Політичні чинники також відіграють важливу роль. Відсутність узгодженої державної політики щодо виконання рішень ЄСПЛ, а також нестабільність законодавства призводять до зниження ефективності відповідних механізмів. У деяких випадках виконання рішень відкладається через відсутність політичної волі або пріоритетності цього питання.

Особливої уваги заслуговують проблеми, пов'язані із виконанням заходів загального характеру. Вони передбачають внесення змін до законодавства або адміністративної практики з метою усунення причин порушень прав людини. Однак на практиці такі заходи реалізуються повільно, що призводить до повторного виникнення аналогічних порушень.

Важливим аспектом є також відсутність ефективного механізму відповідальності за невиконання рішень ЄСПЛ. Хоча законодавство передбачає загальні положення щодо виконання рішень, воно не містить чітких санкцій для

посадових осіб, відповідальних за їх невиконання. Це знижує рівень дисципліни у сфері виконання судових рішень.

Порівняльний аналіз із практикою Федеративної Республіки Німеччина дозволяє визначити можливі шляхи вдосконалення українського механізму виконання рішень ЄСПЛ. Зокрема, у Німеччині забезпечується чітка координація між органами влади та ефективний розподіл відповідальності за виконання рішень. Крім того, застосовується механізм фінансової відповідальності органів, які допустили порушення, що стимулює належне виконання рішень.

Серед можливих шляхів подолання зазначених проблем доцільно виділити спрощення процедури виконання рішень ЄСПЛ, скорочення строків виконавчого провадження та запровадження ефективного механізму відповідальності за їх невиконання. Важливим кроком також може стати створення спеціального фонду для забезпечення своєчасної виплати компенсацій, що дозволить уникнути затримок у виконанні рішень.

Окрему увагу слід приділити вдосконаленню механізму реалізації заходів загального характеру. Їх своєчасне впровадження дозволить усунути системні проблеми у законодавстві та зменшити кількість нових звернень до ЄСПЛ проти України.

Вирішення зазначених проблем має ключове значення для підвищення ефективності захисту прав людини в Україні. Належне виконання рішень ЄСПЛ не лише забезпечує відновлення порушених прав, але й сприяє зміцненню принципу верховенства права та довіри до судової системи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження правотлумачної діяльності Європейського суду з прав людини дозволило комплексно розкрити її зміст, особливості та значення як для міжнародного права прав людини, так і для національної правової системи України. У процесі роботи було встановлено, що ЄСПЛ виступає не лише судовим органом, який застосовує положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але й інституцією, яка фактично формує сучасні стандарти прав людини через власну тлумачну практику.

Аналіз теоретико-правових засад діяльності Суду показав, що його правова природа є багатовимірною: ЄСПЛ поєднує функції міжнародного судового органу, механізму контролю та суб'єкта правотворчого впливу. Його практика має прецедентний характер, що забезпечує єдність тлумачення положень Конвенції у державах-учасниках та сприяє формуванню єдиного європейського правового простору у сфері захисту прав людини.

Особливу увагу у роботі було приділено аналізу методів і принципів тлумачення Конвенції. Встановлено, що ключовими інструментами правотлумачної діяльності ЄСПЛ є автономне тлумачення, принцип ефективності (*effet utile*), принцип пропорційності, а також доктрина «живого інструменту». Саме завдяки їх комплексному застосуванню Суд забезпечує динамічний розвиток Конвенції та її адаптацію до сучасних умов. Такий підхід дозволяє уникнути формалізму у правозастосуванні та гарантує реальний, а не декларативний захист прав людини.

Дослідження практики ЄСПЛ засвідчило, що правотлумачна діяльність Суду має системний та еволюційний характер. Через розгляд конкретних справ Суд формує загальні принципи, які застосовуються у подальшій практиці та впливають на розвиток міжнародного права. Водночас аналіз ключових рішень підтвердив, що ЄСПЛ здатний розширювати зміст прав і свобод без внесення формальних змін до тексту Конвенції, що є важливим чинником її ефективності.

Значна частина дослідження була присвячена визначенню ролі правотлумачної діяльності ЄСПЛ для України. Встановлено, що практика Суду має обов'язковий характер для держави та виступає джерелом права у національній правовій системі.

Вона активно використовується судами при розгляді справ, впливає на законодавчу діяльність та сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами.

Водночас у ході дослідження було виявлено низку проблем, пов'язаних із імплементацією та виконанням рішень ЄСПЛ в Україні. Серед них особливе місце займають складність процедур виконання, недостатнє фінансове забезпечення, відсутність ефективних механізмів відповідальності, а також недостатній рівень узгодженості між органами державної влади. Ці проблеми мають системний характер і потребують комплексного вирішення.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що ефективне функціонування механізму виконання рішень ЄСПЛ є ключовою умовою забезпечення реального захисту прав людини. У цьому контексті особливого значення набуває вдосконалення національного законодавства, спрощення процедур виконання рішень Суду, запровадження дієвих механізмів контролю та відповідальності, а також підвищення рівня правової культури.

Окремо слід підкреслити, що правотлумачна діяльність ЄСПЛ має не лише юридичне, але й системоутворююче значення. Вона впливає на трансформацію правової системи України, сприяє утвердженню принципу верховенства права, формуванню нової правової доктрини та підвищенню стандартів правосуддя.

Загалом результати дослідження підтверджують, що правотлумачна діяльність Європейського суду з прав людини є одним із ключових чинників розвитку сучасного міжнародного права прав людини та важливим інструментом реформування національної правової системи України. Її значення постійно зростає у контексті європейської інтеграції та необхідності забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Антонович М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 516 с.
3. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2019. Т. 1. 416 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 27.03.2026).
5. Gerards J. General Principles of the European Convention on Human Rights. *European Convention on Human Rights Law Review*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1163/26663236-bja10005>
6. Stoyanova V. Framing Positive Obligations under the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*. 2023. Vol. 23, Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngad010>
7. Lavrysen L. Human Rights in a Positive State: Rethinking the Relationship between Positive Obligations and Judicial Activism. *European Convention on Human Rights Law Review*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1163/26663236-bja10018>
8. Маїлунц А. Е. Тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами: дис. д-ра філос: 081 «Право» / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025. 210 с.
9. Соколенко О. Особливості динамічного тлумачення конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 41–47.
10. Case of Engel and Others v. the Netherlands, 8 June 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479> (дата звернення: 27.03.2026).
11. Case of Sporrang and Lönnroth v. Sweden, 23 September 1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580> (дата звернення: 27.03.2026).

12. Case of König v. Germany, 28 June 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57513> (дата звернення: 27.03.2026).
13. Корнякова Т. В. Принцип ефективності в конвенційному механізмі захисту прав і свобод людини. *Серія «Право»*. 2025. Вип. 89, ч. 1. С. 222–227.
14. Теремецький В. І. Принцип пропорційності як правовий механізм забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2 (35), ч. 2. С. 343–351.
15. Шевченко С. В. Реалізація принципу пропорційності у криміналізації публічного використання символіки «Z»: аналіз крізь призму практики ЄСПЛ. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С. 292–311.
16. Case of Airey v. Ireland, 9 October 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> (дата звернення: 27.03.2026).
17. Case of Artico v. Italy, 13 May 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424> (дата звернення: 27.03.2026).
18. Case of Sadocha v. Ukraine, 7 May 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202421> (дата звернення: 27.03.2026).
19. Case of Tyrer v. the United Kingdom, 25 April 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587> (дата звернення: 27.03.2026).
20. Case of Loizidou v. Turkey, 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007> (дата звернення: 27.03.2026).
21. Case of Demir and Baykara v. Turkey, 12 November 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89558> (дата звернення: 27.03.2026).
22. Гулям У. Х. Рішення Європейського суду з прав людини у національній правовій системі України: підходи та механізми. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 310–314.
23. Гулям У. Х. Імплементация практики Європейського суду з прав людини в діяльності судів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 57. С. 108 – 114.
24. Лазарев В. В. Вплив рішень ЄСПЛ на акти Конституційного Суду України. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 20.

25. Асірян С. Р., Милоненко Ю. В., Приліпко В. В. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 63. С. 307–311.